

CULTURAL AND HISTORICAL HERITAGE OF VELIKO TARNOVO FROM THE REVIVAL PERIOD IN THE HISTORICAL LITERATURE (HISTORIOGRAPHIC ESSAY)

Pepa Valchanova

University of Veliko Tarnovo "St. st. Cyril and Methodius", Bulgaria
pepa.valchanova@abv.bg

Abstract: *The recent report presents an attempt for study of the numerous research works and published results, which are in circulation throughout the scientific and research circles in relevance with the cultural and historical heritage of Veliko Tarnovo city from Revival period.*

Following the already recognized periods in the development of historiography science, and also adding the last 20 years, part of the new 21st century, the scopes and aims of the scientific research, whose object are different in their characteristics cultural and historical values, are classified and summarized. Veliko Tarnovo has a city territory, distinctive with its concentration of "memory" and eminent personalities. It has a leading role in the national movement for liberation, in the fights for clerical independence, marks a rapid development in economic and commercial sphere, presents a field for creative architectural decisions, and the most important – this is the place, where the Constituent assembly has been pursued, confirming the first Bulgarian Constitution. All these prerequisites lay onto the base of essence and functions of the heritage for setting identities and memory, for sustainable cultural and economic development, for future education and national self-determination.

Keywords: *Cultural and Historical Heritage; Revival Period; City of Veliko Tarnovo; Historical Review; Periodization of Historiography Research; Memory; Sustainable Development*

ВЪЗРОЖДЕНСКОТО КУЛТУРНО–ИСТОРИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО НА ВЕЛИКО ТЪРНОВО В ИСТОРИЧЕСКАТА ЛИТЕРАТУРА (ИСТОРИОГРАФСКИ ОЧЕРК)

Пепа Вълчанова

Великотърновски университет „Св. Св. Кирил и Методий“, България

Резюме: *Настоящата статия представява опит за проучване на многообразните изследвания и публикувани резултати, които са в обръщение в научно–изследователските среди по отношение на възрожденското културно–историческо наследство на град Велико Търново. Следвайки утвърдените периоди в развитието на*

историографията, но и с добавяне на последните 20 години, част от новия 21 век, се класифицират и обобщават насоките и целите на научните търсения, чиито обект са различни по своите характеристики културно–исторически ценности. Велико Търново притежава градска територия, която се отличава с висока концентрация на „памет“ и личности с бележит характер. Градът има водеща роля в национално–освободителното движение, в борбите за църковната ни независимост, отбелязва бурно развитие в стопанско–търговско отношение, предоставя поле за творчески архитектурни решения, и най–важното – тук е мястото, където се провежда Учредителното събрание, утвърдило първата българска конституция. Всички тези предпоставки стоят в основата на същността и функциите на наследството за формирането на идентичности и памет, за устойчиво културно и икономическо развитие, за бъдещото образование и национално самоопределяне.

Ключови думи: Културно–историческо наследство, Възраждане, Велико Търново, историографски очерк, периодизация на историографските изследвания, памет, устойчиво развитие

Периодът на българското Възраждане, макар и настъпил в един доста по–късен момент в сравнение със западно–европейските общества по ред причини и обстоятелства, породени в най–голяма степен от османското завоевание в българските земи, е време на себеутвърждаването ни като нация и като отделни личности, на съграждане и държавно устройство, на единомислие в посока развитие на просвета, култура, градоустройство, стопанство, общество.

В историческата литература огромен е приносът на учените, които разглеждат процесите, започнали още в началото на XVIII век и продължаващи през целия XIX век, дори и в следосвобожденско време, от различна позиция и с различен фокус – дали от гледна точка на архитектурни решения, или по отношение на книжнината, която започва „своя печат“ и официално разпространение, с акцент върху просветното дело или църковно–националните борби за освобождение, върху отделни ярко изяви личности или общности, обединени от конкретна кауза. Цялата палитра от теми, обект на научни търсения и разработки, дава възможност за по–пълна реконструкция на събитията, процесите и тенденциите в този динамичен и твърде важен за националното ни самочувствие период.

Културно–историческото наследство от Възраждането се отличава с особено разнообразие и многопосочност, като в своето развитие отделните градски центрове и поселения също отбелязват специфики и локални особености.

В един чисто терминологичен аспект и обхват е необходимо тук да се посочи каква е утвърдената дефиниция в последно постановения Закон за културното наследство, а именно „Културното наследство обхваща нематериалното и материалното недвижимо и движимо наследство като съвкупност от културни ценности, които са носители на историческа памет, национална идентичност и имат научна или културна стойност“¹.

Българският народ, който ревностно пази своите традиции и ги предава в поколения, неизменно обръща своя „поглед към Търново – последната българска столица – с надеждата, че нейното освобождение би означавало освобождение и независимост на всички български земи. През епохата на Възраждането Търново се явява символ на българската държавност, на българската свобода“ (Pletnyov, 1985: p. 142).

Велико Търново – име, утвърдено окончателно през 1965 г. с указ № 501, обнародван на 27 юли 1965 г., а дотогава (от Освобождението до 1965 г.) с промени на няколко пъти от Търново на Велико Търново и обратно (Veukova, Sabeva et al., 2013: 5) има водеща роля в национално–освободителното движение, в борбите за църковната ни независимост, отбелязва бурно развитие в стопанско–търговско отношение, предоставя поле за творчески архитектурни решения, но най-важното – тук е мястото, където се провежда Учредителното събрание, утвърдило първата българска конституция – една от най-демократичните за своето време, с което България се връща отново като държавно формирование на картата на Европа. Многобройни са пътеписите от български и чужди пътешественици, книгите, студиите, монографиите, статиите, мемоарите, публикациите, енциклопедиите и др., в чийто фокус попада града. Заради неповторимата си и оригинална красота, характерна по своята специфика и детайли архитектура и добро ниво на благоустрояване възрожденско Търново бил наричан от своите съвременници Малък Цариград.

¹ Закон за културното наследство 2009 г., чл. 2, ал. 1 (Cultural Heritage Act 2009 [<https://www.lex.bg/laws/ldoc/2135623662>], (Last view: 15.06.2020)).

И все пак, дори при наличието на толкова разнообразна научна и популярна книжнина за възрожденското културно–историческо наследство на старата престолнина, цялостно, систематично и подробно изследване по темата все още не е направено. Това е и целта на настоящата разработка – да проследи, класифицира и обобщи проучванията, в които се анализират ценности от културния фонд на Търново или засягат проблеми, свързани с неговото развитие, в рамките на историографски очерк, предоставящ опорни точки на бъдещата дисертация относно „Възрожденското културно–историческо наследство на Велико Търново“.

Макар конкретна периодизация на българската историопис, свързана с Българското Възраждане, да е известна в научната литература – поднесена изключително подробно от проф. Вера Бонева на база еволюционното развитие на съвременната хуманитаристика, с водещите изследователи, с институционалната среда, публикаторска база, постижения и прочие, подобни изследвания с регионален характер и с насоченост към културно–историческите ценности са в повечето случаи спорадични извън чисто историческото проследяване на групи процеси и последователности. Счита се, че за XVIII–XIX в. миналото е предадено чрез текста на изворите в „чист“ вид, без изопачаване на истината и деформации, поради позиция, интерес или друг вид причина, а критиката е насочена основно към доказване автентичността на източника, неговата древност и близост до описаното време и събитие. Към края на XIX–чак до 70-те години на XX в. водеща става позитивистката методология на учените–изследователи, осъществявана чрез външна и вътрешна критика. В. Бонева откроява три периода: първи – до края на 90-те години на XIX век, втори – от началото до средата на XX век, трети – втората половина на XX век (Boneva, 2003). Тук бихме могли да добавим и един следващ – четвърти период – който обхваща днешния XXI век, т. к. историческата наука няма стационарен характер и продължава своето градивно развитие, подпомагано в значителна степен от дигитализационните процеси на този век и електронната среда с неизчерпаем ресурс и интернационален заряд.

Възможностите за обмен на информация позволяват все по-точен сравнителен анализ и всеобхватност на направените научни заключения относно културни, образователни, религиозни и други постижения на общности със сходни черти на развитие и поставени цели в определен период от своето консолидиране.

Ако трябва да типологизираме и разграничим отделни групи исторически извори, в обсега на които попадат възрожденски културно-исторически ценности от Търново, то приложимост имат различни критерии. От лингвистична гледна точка те биват сведения на български език (писма, официална документация, лични архиви, книжнина и пр.), на гръцки (например кондиките на Търновската митрополия, тефтерите на училищата, на градската община, др.), турски език (османотурската документация на официалната власт), руски език (например изследванията на Юрий Венелин, др.), както и на много от европейските езици (пътеписи и документи, оставени от чужди пътешественици и лица, пребивавали във връзка с изпълнение на служебни задължения и пр.). Отчитайки насоката на изследванията според същността на обектите и техните характерни черти, то те могат да се обособят като етнографски, художествени, краеведски, с поглед към архитектурните специфики и благоустрояването, към просветата и самите образователни институции, към църквата, книжнината, икономическото развитие, търговските взаимоотношения, със смесен характер. В зависимост от това дали са резултат от индивидуален подход или са плод на съвместни усилия може да се говори за самостоятелни научни трудове и разработки, монографии, студии, статии, доклади, и за сборници, дело на екипи от специалисти, каталози, периодични издания, публикации от съвместно проведени проучвания и прочие. Според обхвата им биват обзорни и с конкретна тематика.

Един от първите пътеводители, предоставящ подробни данни за Велико Търново и неговото материално и нематериално, движимо и недвижимо културно наследство, е този от 1907 г., допълващ познатия като „Упътване за В. Търново и околността му“ от 1893 г., съставен от Хр. Константинов по повод проведеното IV-то Велико народно събрание от 3-17.05.1893 г.

Издаденият от Великотърновското туристическо дружество Трапезица „Пътеводител на В. Търново и околността му“ бива отпечатан в печатницата на Х. Т. С. Фъртунов – „с приложение на 30 художествено изработени образи и 1 карта на Великотърновския окръг“, по инициатива на арх. Георги Козарев в качеството му на негов председател и с помощта на петчленна комисия. Пътеводителят обръща поглед и „назад“ – в предосвобожденския период, с детайли по отношение на брой и вид на училищата, църкви, манастири, периодични издания и книги, събития от опустошителен характер като пожарите от 1818, 1825, 1845, 1847, 1849 г., наводнението от прелялата река Янтра от 1858 г. (Markov, 1907, pp. 7–9), др. И до днес той се оказва един от най-пълноценните извори на историческа информация. Текстът е написан от Недялко Марков. Това се случва с усилията и незаменимата помощ на Моско Москов (1862–1947 г.), чието име свързваме и с първите научно публикувани материали във връзка с „черковната борба“ (Moskov, 1915), с „миналото и бъдещето на Велико Търново в икономическо отношение“ (Moskov, 1910), с най-древното минало на Търново (Moskov, 1918). С негова подкрепа е възобновена дейността на археологическото дружество (основано на 18.03.1879 г. – първото в България) през 1884 г. и предложена идея за съставяне на един пълен и уреден музей в Търново с основна задача „да издирва българската старина, исторически паметници, като надписи, стари крепости, монети, черкови и пр., които биха хвърлили по-голяма светлина на родната ни история“. Той сътрудничи на периодичния печат, пише поеми, драми, разкази и други, много от които на родолюбива тематика (Aleksiev, 1972, p. 6-7).

С името на Йордан Кулелиев – учител, виден общественик и краевед, се свързва издаването на вестниците „Надежда“ и „Общински вестник“ – които със запазените си в Регионална библиотека – Велико Търново броеве, предоставя огромен брой сведения за решения, взети по отношение на културните ценности от предосвобожденския период, за организирани събития и инициативи, отличаващи се с патриотичност и ентузиазъм, характерен за времето. Неговата книга „История на църквата „Св. цар Борис“ (бивша „Св. Константин и Елена“), написването на която му е възложена от самото църковно настоятелство на заседание

от 15 май 1939 г., е своеобразно проучване на историческия ѝ път до този момент, като за постигане на целта са му предоставени всички протоколни книги, водени от бившите настоятелства, запазената кондика при църквата от 1872 г., летописната книга и един дневник. Самият Търновски митрополит Г. Г. Софроний одобрява и благославя отпечатването ѝ – като повод за 70-годишнината от построяването на църквата (Kuleliev, 1942). Преглед на документите за събирателската и творческата му дейност, съхранени в Държавен архив Велико Търново, публикува Ивалин Цветков в Известията на РИМ–В. Търново през 2005 г.

Търновецът Леон Филипов остава в историческата ни памет с многобройните макети на сгради от XIX и XX век, изработени от гипс с впечатляваща, макар и не базирана на специализирано образование, прецизност и умение, които и до днес представляват почти единственото визуално и материално доказателство за съществуването на тези културни ценности. Той е също така дългогодишен член на ръководството на туристическо дружество “Трапезица” и подпомага арх. Козарев и екипа по изработването на четения за пръв туристически пътеводител на България от 1907 г. Полага грижи за опазване и съхраняване на архитектурните и исторически обекти в Търново като предварително ги изучава и заснема в многобройни чертежи и рисунки, преди да ги превърне в макети. По негова инициатива през 1909 година се прави списък на археологическите, архитектурни и исторически паметници в Търново с цел да бъдат реставрирани и запазени. Обобщаващо изследване с подробни детайли относно макетите на Л. Филипов, част от които са представени в експозицията на музей “Възраждане и Учредително събрание” във Велико Търново, правят Т. Кънчева и Св. Атанасова (Kancheva, Atanasova, 2007). За него пишат още Т. Минчева, Николов, Я. Николова, Ж. Драгомиров, А. Кафезчиев.

Родната къща на П. Р. Славейков – роденият в Търново през 1827 г. поет, писател и учител, виден възрожденец с активна роля в борбата за независима българска църква и изработването на Търновската конституция, един от създателите на новобългарския книжовен език, журналист и общественик, днес е музей, част от възрожденските обекти под егидата на Регионален исторически музей – Велико Търново.

Личният му архив вече е официално публикуван от проф. В. Бонева през настоящата 2020 г. Идвайки в града още през 1856 г. д-р Васил х. Стоянов Берон започва внимателно да изучава културно–историческото наследство на Търново и с голямо усърдие, както твърдят всички исторически сведения, да събира и съхранява материали за бъдещи проучвания. Като свидетел и пряк участник в процесите в българското общество през втората половина на XIX в. (в ролята му на лекар, управител на градските училища, касиер на Търновската община, по-късно председател на Окръжния съвет, депутат, пръв председател на Археологическото дружество, директор на гимназия „Св. Кирил“), той успява да издаде книгата си „Археологически и исторически изследвания“ в три дъла през 1886 г. и тя за дълъг период да бъде определяна като пръв и единствен опит за написване на история на Велико Търново (Beron, 1886).

Част от запазените в Държавните архиви лични фондове или отделни архивни единици, чийто произход се свързва с имената на бележити възрожденци от Търново, сами по себе си представляват също културна ценност, оставена в наследство за поколенията. Като примери в това отношение могат да се посочат тези на д-р Марко Павлов, Никола Златев, митрополит Климент, д-р Евстати Антонов, д-р Стефан Пенчев, Димитър Павли Иванов, Тодор Шишков, д-р Васил х. Ст. Берон, Кирил Тулешков и много други (Beukova and Popivanova, 1988: pp. 256–292).

"Няколко дена разходка по българските места" (пътуване през 1865-1866 г.) – Иван Богоров успява да издаде в Букурещ през 1868 г. в печатницата на К. Н. Радулеску. В книжното тяло от 58 страници е отделено специално внимание и на Търново – споменават се "предимно дървените къщи без основи и почти никакви дворове", чаршията, "архитектиката", женските и мъжките училища и образованието (Bogorov, 1868).

Един от чужденците, оставили трайни следи с трудовете си, поради което не би могъл да бъде пропуснат в настоящия очерк, е Феликс Каниц, който още през 1868 г. предприема проучване на българските земи – подкрепен от Виенската академия за подпомагане. Неговата „Дунавска България и Балканът“ указва 3200 селища, 35 манастира и крепости и дори бива използвана от руското командване по време на

Руско-турската война от 1877–1878 г. (Kanitz, 1995). Многократно преиздавана след 1868 г. и до днес. Чешкият учен Константин Иречек и неговите „История на българите“, отпечатана в Търново през 1886 г. и „Пътувания по България 1854–1918“, са незаменим източник на сведения за тогавашното състояние на града, за динамичните събития, за благосъстоянието, нагласите на търновските жители, изследвания с висока стойност и в съвременен аспект (Irechek, 1886), (Irechek, 1974). „Историята“ – неговият дисертационен труд, публикуван на редица чужди езици, е изследване, което продължава да се допълва от своя автор до самата му кончина. Всъщност това не е първото му проучване на научна основа, свързано с България, а „Книгопис на новобългарската книжнина – 1806–1870“ с официална дата 1872 г.

Първата половина на ХХ в. – период, познат ни с процесите на институционализирането на науката и културата в новосформираната българска държава, в научно обръщение влизат монографични изследвания и трудове с научна стойност, които стоят в основата на всяка изследователска насока от гледна точка и на съвременното развитие на науката. Такива са „Архив на Възраждането“ от Димитър Страшимиров, издаден в том 1 още през 1908 г., „Западноевропейското и Българското възраждане“ от 1928 г., студията „Увод в историята на Българското възраждане“, отпечатана посмъртно през 1930 г. в представителния сборник „1000 години България“ на Иван Шишманов, „Ранно възраждане 1700–1860“ (1939 г.) и „Фактори на българското Възраждане 1600–1830“ на Христо Гандев от 1943 г., създадената от Михаил Арнаудов поредица от монографии за водещи възрожденци - Георги С. Раковски (1922 г.), Неофит Хилендарски-Бозвели (1930 г.), Иван Селимински (1931 г.), екзарх Йосиф I Български (1940 г.), епископ Иларион Макариополски (1925 г.), епископ Софроний Врачански (1938 г.), други.

Освен изброените дотук изследователи, представители на първия и втория период в развитието на възрожденската историография като цяло и в частност по отношение на Търново, към културно-историческото наследство на града са насочени и интересите на научните сътрудници от екипа на първоначално познатия като Окръжен музей – Велико Търново, а днес Регионален исторически музей.

Тодор Николов ролята му на пръв ръководител на новосформирания музей оставя освен спомен за огромната си отдаденост на идеята за съхраняване на старините от Търново, и едно съвместно с Димитър Цончев издание – „Водач за старините в град Велико Търново и околността му” от 1933 г.

Третият период от гледна точка на историографската класификация на проф. Бонева е богат на публикации относно Възрожденското наследство, белязан с опити за критичен анализ в научните подходи, но въпреки това в обстановка на политическа конюнктура – от изследователи с висока степен на придобито образование в България и в чуждестранни университети. Създават се обзорни изследвания с все по-голям обхват – като например „Българският град” и „Българската къща” през епохата на Възраждането – и двете изследвания на Тодор Златев от 1955 г., „Изкуството на Българското Възраждане” на Никола Мавродинов от 1957 г., Маню Стоянов – „Българската възрожденската книжнина. Аналитичен репертоар на българските книги и периодични издания 1806–1878. Т. I. – от 1957 г., „Интересът към българските писмени паметници през епохата на Възраждането” от Маргарита Кузманова – 1964 г., Асен Василиев с „Българските възрожденски майстори: живописци, резбари, строители” от 1966г., Николай Тодоров, с „Балканският град през XV– XIX в. Социално-икономическо и демографско развитие.” От 1975 г., Никола Генчев с „Българската култура XV–XIX в.” – 1988 г., „История на Велико Търново: в 3 тома (том 2 – относно периода на Възраждане) – от екип: Димитър Страшимиров, Надя Данова, др. – от 1986 г., Петко Ст. Петков и Вера Бонева – „Българите пред Европа през 1869 година” – от 1993 г., „Пътеводител в проблематиката и литературата по история на българското възраждане”, Николай Проданов с „Материали по българска историография. Част 1. Възрожденска историопис”, 1993 г. и част 2 от 1996 г., „Църковно-националното движение през епохата на Възраждането в българската мемоаристика” – 1999 г. на Вера Бонева, Иван Стоянов – „История на Българското Възраждане” от 1999 г., като това изброяване би могло да продължи в още много позиции, поради значителните приноси към научното познание за „преходът към новото време”.

Но връщайки се към Търново и проследяването на историографските източници относно неговото културно–историческо наследство, ще обърнем специално внимание на онези учени, чиито научни търсения в по–голяма или по–малка степен, а някои изцяло, са обвързани с възрожденските носители на памет.

Иван Снегаров (1883-1971 г.), познат в научните среди като автор на многобройни исторически съчинения и професор по църковна история, обръща своя поглед към ценности от възрожденския период на Търново. Очеркът му върху историята на Търновската митрополия, съпроводен с публикуване на стари църковни кондики, се отличава с извършен от самия автор превод от гръцки език и негови лични коментари и анализи в допълнение. Подборът му на 14 пътешественици, сред които най-много са учени археолози, слависти, географи, със споделените им впечатления от различни страни на живота на българина, е в основата на неговата книга със заглавие „Българските земи през погледа на чуждите пътешественици 1828–1853“. Опорните точки, по които се стреми да се придържа в своето изложение с оглед максимална близост до реалното положение на „целокупния български народ“ през Възраждането, са градоустройство, обществена хигиена, стопански и културен живот, просвета, икономическа и политическа гнет от турската управляваща класа и пр. (Snegarov, Nikolov, 1997).

„Възрожденецът Стефан Пенев Ахтар“ – изследване в научно обръщение от 1985 г, както и „Засилване на интереса на българското възрожденско общество към родните старини (30-те - 50-те години на XIX в.)“ – от 1994 г., на проф. Огняна Маждракова–Чавдарова, са само една малка част от приносът ѝ към историческото познаване на Възрожденския период.

Проф. Надя Данова разглежда историята на Търновската градска община и периода на ранното Възраждане в свои публикации. Изследвайки тефтерът на Търновската община и отбелязвайки факта, че дотогава не са използвани пълноценно всички домашни извори на гръцки език, тя прави опит да характеризира църковно–просветния живот на града и да представи същността и функциите на общината в края на XVIII в. (Danova, 1980), (Danova, 2000).

Отново с изследване на градската община в Търново, но през XIX век, се свързва името на Тодорка Драганова, която от позицията си на дългогодишен уредник и научен сътрудник в отдел „Възраждане и национално–освободителни борби“ на Исторически музей – Велико Търново, допринася за изясняване на ролята ѝ в разрешаване на проблеми от социален, трудов, битов, културен и просветителски характер (Draganova, 1966). Историческото ни наследство е в основата на нейните публикации – 15 студии и над 200 научни и популярни статии – с акцент върху градоустройствения облик – едно изключително детайлно изследване на градската среда на възрожденско Търново (Draganova, 1972), върху развитието на музейното дело, възрожденският периодичен печат, читалищната дейност, просветното и културно развитие – познати от годините 1982, 1993, 1995, относно бележити представители на обществото, други. Съвместно с Цветана Генчева и Радка Цонева публикуват своя труд – „Хроника на Търновския край през Възраждането“ през 1994 г., който е с приносен характер по отношение на обектите от Търново и околността, а малко по-рано – през 1989 г., заедно със Снежана Попова и Йордан Тодоров – „Велико Търново – пътеводител“.

Н. с. Тянка Минчева в продължение на 35 години от професионалния си път като част от екипа на Регионален исторически музей – Велико Търново изследва и публикува резултатите от своите научни търсения във връзка с богатото историческо минало на Велико Търново и околностите му в цялата му многоаспектност – културно–просветен и политически живот, църковни и революционни борби за освобождение, движими и недвижими културни ценности от Възраждането, приноси на бележити личности, социални и икономически аспекти от битието на възрожденския българин, музейно дело и много други. В книгата ѝ „Град Велико Търново и околностите му в историческата памет“ авторката е събрала само част от десетките научни и научно–популярни статии, публикувани през годините в различни сборници, известия, годишници, периодични издания и пр. (Mincheva, 2013) Предстоящо е издаването на втора част от споменатия труд. Пенка Ибришимова още през 1966 г. публикува свое изследване във връзка с „историята на училищата във Великотърновски окръг през Възраждането“ (Ibrishimova, 1966).

В съавторство с Тодорка Драганова създават „Паметници на признателност (Каталог на паметниците от 1877–1878 г. във Великотърновски окръг” през 1977 г. и „Родната къща на Петко Р. Славейков” през 1979 г.

В своята статия – „Велико Търново в ползрението на пътеписната литература през XVI–XIX век” историкът Павлина Владева проследява научното изследване на пътеписите в българската историография и мястото на старопрестолния Търновград в тях, наченато още от известният чешки изследовател Константин Иречек в пътеписите му „Пътувания по България”. На основата на пътеписите на наши и чужди пътешественици, тя публикува още няколко изследвания – на Търновската архитектура през Възраждането, на душевността и моралът на търновци през XX век, на архитектурните шедьоври на майстор Никола Фичев (Vladeva, 1997), (Vladeva, 2000-2001).

И ако продължим следването на периодизацията в развитието на възрожденската историопис, то правилно би било да не пропускаме и сравнително „новите” изследователски търсения и публикувани резултати от тях – от началото на XXI век до днес (20 години) – период, белязан в изключителна степен от процеса на дигитализация и глобализация. Значима част от авторите предлагат своите трудове в електронна среда, с напълно свободен или с ограничен по някакъв критерий достъп, придружени от всички допълнителни приложения и фактологични доказателства.

Проф. Петко Ст. Петков, освен като автор на множество научни трудове за църковно–националните борби през периода на Българското възраждане, за процесите на утвърждаване на българската държава, за много конкретни исторически събития и отделни бележити личности, обръща своя поглед и към националното богатство, което Търново предоставя и съхранява, предлага идеи за културно–исторически маршрути. В продължение на 6 години, от 2014 г., организираната с негово активно участие, съвместно с Института по математика и информатика при Българска академия на науките, Великотърновския университет и Регионалния академичен център, конференция на тема „Културно–историческо наследство: Опазване, представяне,

дигитализация" предлага научните търсения на специалисти от различни сфери, съвместни проекти, новите възможности на съвременните технологии, предложения за бъдещо развитие по отношение на културния туризъм, като всички публикации са и електронно достъпни. Изследванията му на архитектурното творчество на Уста Колю Фичето във Велико Търново и околността предоставят комплексен подход към строителния гений на майстора-строител, оставил в наследство значим брой обекти с религиозен и светски характер (Petkov, 2015), (Petkov 2016).

Друг представител на РИМ – Велико Търново, по настоящем главен уредник, е Тодорка Недева, която отдава също необходимото внимание на архитектурните шедеври, останали в наследство от известният строител, както и на приносите на арх. Теофил Теофилов и Моско Москов за запазването на историческото наследство и цялостното развитие на Велико Търново.

За живота и творчеството на първомайстор Никола Фичев в научно обръщение са многобройни публикации, част от които от строго архитектурна позиция на професионалистите в тази област – като архитект Георги Козарев с негови изследвания, излезли от печат през 1933 г. („Трима майстори – три великана, три мъченика на българското строителство и стопанство–Уста Колю Фичето, Добри Желязков Фабрикъджи и Уста Тодор Карахристоолу“) и през 1953 г.в колектив (Майстор Никола Фичев (Уста Колю Фичето) 1800–1881“), арх. Маргарита Коева – с изследвания, свързани с годините 1976 („Възрожденските църкви от Източна и Средна Стара планина“ в Материали за Българското възраждане), 1980 („Архитектониката на възрожденските иконостаси“ в Проблеми на изкуството), 1989 („Типология на архитектурното развитие през Възраждането“ в Българската нация през Възраждането) и др., арх. Маргарита Харбова – с годината 1991 („Градоустройство и архитектура по българските земи през XV–XVIII в.“) и 1998 г. („Средновековната и възрожденската култова архитектура на Търново–XIII –XIX в.“ в Известията на РИМ–В. Търново), арх. Теофил Теофилов – с „Къщата с маймунката в своята сто и петдесет годишна история“ от 2001 г. – в Известията на РИМ–В.Търново, арх. Николай Тулешков – с „Български строителни центрове

XV–XIX в." от 1987 г. (в списание „Векове”), и „Първомайстор Никола Фичев – живот и творчество (1800–1881) – от участие в конференция, посветена на 200–годишнината от рождението на Първомайстора, както и „Архитектурата на старите българи” – от 2001 г., арх. Радосвета Кирова – с едно изследване, публикувано в специализираното списание „Паметници, реставрация, музеи” – относно църквата „Св. Спас” и съвременното ѝ състояние, включващо и предложение за консервация, реставрация и адаптация с музейна функция – от 2010 г. Освен отделни публикации относно конкретен обект, резултат от дейността на Никола Фичев, в годините биват издавани и обзорни трудове с акцент върху възрожденските ни православни храмове от Търново. Вследствие на екипна работа на учени и изследователи от печат излизат – „История на църквата „Св. Константин и Елена” – под редакцията на акад. Иван Радев, „Храмът „Успение Богородично” Велико Търново” от А. Велкова–Гайдарджиева и Ел. Попова, „История на катедралния храм Рождество пресветия Богородици Велико Търново” от Е. Налбантова, „Храмът Св. Николай – Велико Търново” от Ив. Радев и колектив, др. В допълнение е необходимо да се споменат и проучватели с интерес върху други обекти извън църковните, макар и те да са с преобладаващ дял – Тянка Минчева изследва музея „Затвор” и музея „Възраждане и Учредително събрание”, Стефан Бейков и Светла Атанасова – музея „Възраждане и Учредително събрание, Живка Радева и Катя Митова–Ганева – Самоводската чаршия. В обобщаващи издания като например „Архитектурата на Българското възрождане” се засягат много от характерните и регионални особености при архитектурните решения за изграждане на църкви, училища, ханове, чешми, мостове, къщи, граждански постройки. Като част от проект, подкрепен от представителите на научните институции във В. Търново – Института по математика и информатика–БАН, Великотърновски университет и Регионален исторически музей, както и общината, за „цялостна цифровизация на творчеството на възрожденския архитект – „Майсторът и времето”, в рамките на първото издание на конференцията „Културно–историческо наследство: опазване, представяне, дигитализация, през 2014 г. бива представена мобилната изложба „Разрушение и съзидание”.

Посвещава се на 150-годишнината от построяването на църквата „Св. Спас“ и на 100-годишнината от разрушителното земетресение” (Kancheva, 2015: p.100). Научният екип полага началото и на следваща инициатива – за „създаване на Virtuален музей на архитектурното наследство на Колю Фичето с галерии, включващи и 3D експозиция от избрани колекции на 3D цифрови обекти, а също туристически видео-гайд с мултилингвистичен характер (Bogdanova, 2015, pp. 21-22). Арх. Донка Колева, като отговорен представител на община Велико Търново, в годините подпомага изработването на редица проекти, базирани на културно–историческите ценности от Възрожденския град, тяхното съхранение в максимално автентичен вид и подходящото им презентирание. Освен дългогодишните ѝ усилия и труд в посока подходящото им интегриране в съвременната градска конфигурация, тя насочва научните си интереси и в посока изследване на архитектурата с културна и обществена стойност по отношение на читалище „Надежда” (Koleva, 2019).

Самата 140–годишна история на читалище „Надежда 1869” е обект на научни търсения през различните периоди от своето съществуване, започнало с учредяването му в общата стая при църквата „Св. Никола” години преди Освобождението. Последната издадена книга от 2019 г. със заглавие „История на читалище „Надежда 1869” Велико Търново е резултат от съвместната дейност на н. с. Кинка Панайотова и н. с. Невяна Бъчварова. Интересът на Невяна Бъчварова към културните институции от Възраждането проличава още в нейно изследване от 1993 г. относно държавната културна политика и проблеми на музея при читалище „Надежда” във Велико Търново. Кинка Панайотова от своя страна насочва своето внимание предимно към стопанската структура на града и устойчивото му икономическо развитие през вековете, но е позната и една нейна публикация за неизвестен летопис върху стара дървена врата в Асенова махала (1822–1924) от 1994 г. (Известия на РИМ–В. Търново). Името на акад. Иван Радев е емблематично що се отнася до литературата и историята на Българското възраждане. Като филолог и историк с изключителен принос в научните изследвания, с детайлни и прецизни анализи на книжовното ни богатство и периодите му на

развитие („Българска възрожденска литература“ – научно изследване от 1980 г. и „Българската възрожденска литература до 40-те години на XIX в. – от 1982 г.), той всеобхватно се ангажира с тематиката, издавайки и публикувайки на търновска земя своите „погребани книги на Възраждането“ през 1994 г., „История на Велико Търново XVIII–XIX в.“ в съавторство (през 2000 г.), „Храмът Св. Николай“ (2003 г.), „История и култура на България в дати. Възраждане.“ (1997 г.), както и редица други.

Освен като част от екипа, с който работи академик Иван Радев, Елена Налбантова – също български литературен историк, публикува самостоятелно „Моето чиракуване в живота“ на Киро Тулешков през 1997 г., „История на катедралния храм Рождество пресветия Богородици“ през 2009 г., множество енциклопедии, биографии и атласи на български възрожденски автори.

След 2000 г. н. с. Катя Митова-Ганева – представител на екипа на Музея в град Велико Търново, предлага на вниманието ни „Велико Търново–непознато, любопитно и обичано“ (2008 г.) и „Споменъ за Търново. Страници от следосвобожденската история на града“ от 2009 г. – в които част от събраните от авторката материали са на основание културно–исторически ценности от Възраждането на Търново и процесите на развитие, заедно с постиженията на представителите на търновското общество.

В няколко поредни години н. с. Надка Василева, под научното ръководство на Кинка Панайотова, издава поредица от свои етнографски проучвания на Велико Търново, където търси историческите корени на търновската градска култура, бит и душевност – през 2010 г. – „Посрещането на гости по стар търновски обичай“, 2013 г. – „Домът“, а през 2014 г. – „Бит и душевност“. Архитектурата на големите търновски къщи е разгледана в етнографска проекция, заедно с богат снимков (в преобладаващата си част цветен и в много добра резолюция), както и архивен, материал.

Макар и индиректно, някои сведения относно обекти от възрожденското културно–историческо наследство на Велико Търново, могат да бъдат почерпени от редица изследвания с друг фокус и дата на публикуване през последните две десетилетия – примери в това

отношение са: Симеон Недков с неговите „Музеи и музеология“ (от 1998 г.), „История на музейното дело в България“ (като онлайн ресурс), Вера Бонева – „Музеи и туризъм в България (2011 г.), „Музейната мрежа в България“ (2014 г.), „ Мемориалните музеи и експозиции в културната инфраструктура на съвременна България“ (2019 г.), „Корпус на стенописите в България от XVIII в.“ от Иванка Гергова и др. (от 2006 г.) и „ Корпус на стенописите от първата половина на XIX в. в България“ от колектив (2018 г.), Иван Тютюнджиев – с „Търновската митрополия XV–XIX в.“ (от 2007 г.), „Търновският епископат XII–XXI в.“ (от 2008 г.), Владимир Владов – с „Елинското училище в Търново и православният клир през първата половина на XIX в.“ и „Търновската община и елинското образование в края на XVIII и първата половина на XIX век.“ (от 2007 г.), Жана Пенчева – „Възрожденските православни храмове“ (от 2015 г.), Пламен Събев със „Страстите Христови: икони и стенописи XVIII–XIX в., Великотърновска епархия“ (от 2017 г.), Светла Атанасова – с „Възрожденски печати от фонда на РИМ-В. Търново“ – 2008 г. и „Търновските търговски дружества през Възраждането“ (2014 г.), Петко Ст. Петков – с „Нова история на България XVIII–XIX век. Документи. Бележки. Карти.“ (от 2020 г.), Евгени Сачев – и неговото „Културно наследство и национална сигурност“ (2005 г.), Щелиян Щерионов – със своя труд „Демографско развитие на българските земи през Възраждането“ (2012 г.), Соня Алексиева – „Културният туризъм – мисията на Велико Търново“ (2011 г.), София Василева – „Културно наследство и устойчиво развитие. Концепции, политики, добри практики“ (2013 г.) и „Държавна политика за културно–историческото наследство на България 1878–2009“ – резултат от съвместната ѝ работа със Стоян Денчев (2010 г.), Тодор Кръстев, „Историческите територии: интеграционно поле за култура и туризъм“ (от 2009 г.), и други.

Един интересен проект, реализиран и публикуван през 2015 г., за културно–историческата памет и нейната проекция в младото поколение чрез различен интердисциплинарен подход, част от иновативното обучение в образователната ни система, е този на Виолета Стойчева и Кина Котларска – „Велико Търново– музей под открито небе. Педагогически гид.“.

Връзката между същността и функциите на наследството с паметта и формирането на идентичности е изяснена внимателно и детайлно като се достига и до практико–приложна част по отношение отделните елементи на културно– историческото наследство. Проектът е своеобразен мост между поколенията, местата и ценностите, носители на памет, част от които са именно от периода на Възраждането, и дава насоки за бъдеща технология на работа с наследството (Stoycheva, Kotlarska, 2015).

В заключение е необходимо да отбележим, че един историографски очерк не остава „заклучен“ в прогреса на времето, а е с „отворено“ съдържание за следващи изследователски търсения, проучвания, анализи, посредством методологичен инструментариум с традиционен или интердисциплинарен характер.

Велико Търново е град с „историческа територия“, където културните механизми имат всички налични предпоставки да задвижат голямото колело на устойчиво му развитие. Туризъм и култура, образование и национално самочувствие – обвързаности, които съхранените културно– историческите ценности пълноценно подкрепят, са неговото основание да бъде с ранга на духовна столица на България.

Възрожденското наследство носи отпечатъка на времето с най–бурно развитие и прогрес във всяко отношение и макар голяма част от него да е безвъзвратно погубено в пожари, наводнения, борбите за национално освобождение и при други обстоятелства, достигналите до нас ценности за безпрекословна и точна изява и доказателство за високата дейтелност на представителите на българското възрожденско общество.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

- Aleksiev, Jordan (1972).** More about the history of Archaeological society in Veliko Tarnovo. – Proceedings of the Regional museum of history-V. Tarnovo, book 5. V. Tarnovo, 1972, pp. 5-19. ISSN 0861-5888 (In Bulgarian) [Алексиев, Йордан. Още за историята на археологическото дружество във Велико Търново. – Известия на Окръжния исторически музей– В. Търново, кн. 5. В. Търново, 1972, с. 5-19 ISSN 0861-5888].
- Beron, Vasil (1886).** Archaeological and historical studies. Publisher: P. H. Panayotov, Tarnovo, Bulgaria, 1886. (In Bulgarian) [Берон, Васил. Археологически и исторически изследвания. Търново: Печатница на П. Х. Панайотов, 1886].
- Beykova, Tsvetka and Pavlina Popivanova (1988).** Guide to archive funds 1492–1944. Compiled by: Beykova, Tsvetka and Pavlina Popivanova. V. Tarnovo, State archive, 1988 (In Bulgarian) [Пътеводител на архивните фондове 1492–1944. Съст.: Бейкова, Цветка, Павлина Попиванова. В. Търново, Държавен архив, 1988]
- Beykova, Tsvetka; Anushka Sabeva et al. (2013).** Guide to funds of State archive–Veliko Tarnovo 1944–2012. Compiled by: Beykova, Tsvetka, Anushka Sabeva, others. Veliko Tarnovo, State archive, 2013. (In Bulgarian) [Пътеводител по фондовете на Държавен архив–Велико Търново 1944–2012. Съст.: Бейкова, Цветка, Анушка Събева, др. Велико Търново, Държавен архив, 2013].
- Bogdanova, Galina (2015).** Interdisciplinary aspects in the studies for preservation, presentation and digitalization of cultural, historical and scientific heritage in the region of Veliko Tarnovo. – In: Cultural and historical heritage: preservation, presentation, digitalization, Vol. 1, 26–27.11.2014. V. Tarnovo, Reg. library “P.R. Slaveykov”, 2015, pp. 14–28.. <<http://www.math.bas.bg/vt/kin/book-1/02-KIN-2014-1.pdf> >. ISSN 2367-8038 (In Bulgarian) [Богданова, Галина. Интердисциплинарни аспекти при изследванията за запазване, представяне и дигитализация на културно–историческото и научно наследство в региона на Велико Търново. – В: Културно-историческо наследство: опазване, представяне, дигитализация. Т. 1, 26-27.11.2014. В. Търново, Народна библиотека „П. Р. Славейков”, 2015, с. 14–28. <<http://www.math.bas.bg/vt/kin/book-1/02-KIN-2014-1.pdf> > ISSN 2367-8038]

- Bogorov, Ivan (1868).** A few days walk around the Bulgarian places. Bucharest, Ed. K. N. Radulescu, 1868. (In Bulgarian) [Богоров, Иван. Няколко дена разходка по българските места. Букурещ, Печатница на К. Н. Радулеску, 1868 г.]
- Boneva, Vera (2003).** The Bulgarian Revival in Bulgarian historiography. – Electronic magazine LiterNet, 04.03.2003, No. 3 (41) <<http://https://litenet.bg/publish8/vboneva/istoriopis.htm>> (01.12.2020; 17:51). (In Bulgarian) [Бонева, Вера. Българското възраждане в българската историопис. – Електронно списание LiterNet, 04.03.2003, No. 3 (41) <<http://https://litenet.bg/publish8/vboneva/istoriopis.htm>> (01.12.2020; 17:51)].
- Danova, Nadya (1980).** To the history of Tarnovo city community during the Revival. – Historical review, book 1, V. Tarnovo, 1980, pp.106–124. ISSN 0323-9748 (In Bulgarian) [Данова, Надя. Към историята на Търновската градска община през Възраждането. – Исторически преглед, бр.1. В. Търново, 1980, с. 106–124. ISSN 0323-9748].
- Danova, Nadya (2000).** Veliko Tarnovo during the early Revival (XVIII–first quarter of XIX с.). – In: History of Veliko Tarnovo. Late Middle ages, Revival, modern history (1393–1940). Part 2. V. Tarnovo, Slovo, 2000, pp. 89–92. ISBN - 954-439-674-8 (In Bulgarian) [Данова, Надя. Велико Търново през ранното Възраждане (XVIII–първата четвърт на XIX в.). – В: История на Велико Търново. Късно средновековие, Възраждане, нова история (1393–1940). Т. 2. В. Търново, Слово, 2000, с. 89–92. ISBN - 954-439-674-8].
- Draganova, Todorka (1966).** City community in Tarnovo during XIX с. – Proceedings of Regional museum of history-V. Tarnovo, book 3, 1966, pp. 73–96. ISSN 0861-5888 (In Bulgarian) [Драганова, Тодорка. Градската община в гр. Търново през XIX в. – Известия на ОИМ–В. Търново, кн. 3, 1966, с. 73–96. ISSN 0861-5888].
- Draganova, Todorka (1972).** Tarnovo during XIX с. (City plan view according to documents, travel notes, memories of contemporaries and pictures). – Proceedings of Regional museum of history–V. Tarnovo, book 5, 1972, pp. 163–214. ISSN 0861-5888 (In Bulgarian) [Драганова, Тодорка. Търново през XIX век (Градоустройствен облик по документи, пътеписи, спомени на съвременници и снимки). – Известия на Исторически музей, кн. 5, 1972, с.163–214. ISSN 0861-5888].

- Irechek, Konstantin Josif (1886).** History of the Bulgarians. Tarnovo, Sc. Mag., 1886. (In Bulgarian) [Иречек, Константин Йосиф. История на българите. Търново, Науч, сп. 1886].
- Irechek, Konstantin Josif (1974).** Trips around Bulgaria. Sofia, Science and art, 1974. (In Bulgarian) [Иречек, Константин Йосиф. Пътувания по България. София, Наука и изкуство, 1974].
- Ibrishimova, Penka (1966).** To the history of schools in Veliko Tarnovo region during the Revival period. – Proceedings of the Regional museum of history–V. Tarnovo, book 3, 1966, pp. 97–109. ISSN 0861-5888 (In Bulgarian) [Ибришимова, Пенка. Към историята на училищата във Великотърновски окръг през Възраждането. – Известия на Окръжен музей–В. Търново, кн. 3, 1966, с. 97–109. ISSN 0861-5888].
- Kancheva, Stefka; Atanasova, Svetla (2007).** The spirit of Tarnovo architecture from the Revival period in Leon Filipov's models. – In: Cultural and historical heritage of Troyan region, book 15. Reports of scientific meeting "The city – history, ethnology, culture", 12-13 Oct. 2006. Troyan, IFO design, 2007, pp. 206–210. (In Bulgarian) [Кънчева, Стефка, Светла Атанасова. Духът на Търновската възрожденска архитектура в макетите на Леон Филипov. – В: Културно-историческото наследство на Троянския край. кн. 15. Доклади от Научна среща "Градът - история, етнология, култура", проведена на 12 и 13 октомври 2006 г. в МНХЗПИ - Троян. Троян, ИФО дизайн, 2007, с. 206-210].
- Kancheva, Stefka (2015).** From the demolition to the creation (presentation of nontraditional mobile exhibition "Demolition and creation"- first stage of digitalization of the Kolyu Ficheto works). – In: Cultural and historical heritage: preservation, presentation, digitalization, Vol. 1, 26–27.11.2014. V. Tarnovo, Reg. library "P.R. Slaveykov", 2015, pp. 100–114. < <http://www.math.bas.bg/vt/kin/book-1/11-KIN-2014-1.pdf>>. ISSN 2367-8038] (In Bulgarian) [Кънчева, Стефка. От разрушението към създанието (представяне на нетрадиционната мобилна изложба „Разрушение и създание“ – първи етап от цифровизацията на творчеството на Колю Фичето). – В: Културно–историческо наследство: опазване, представяне, дигитализация. Т. 1, 26–27.11.2014. В. Търново, Нар. библиотека „П. Р. Славейков“, 2015, с.100–114. < <http://www.math.bas.bg/vt/kin/book-1/11-KIN-2014-1.pdf>>. ISSN 2367-8038]

- Kanitz, Felix (1995).** Danube Bulgaria and the Balkans: historical– geographic– ethnographic travel studies from 1860 to 1879: Vol. 1. Sofia, Borina, 1995. ISBN - 954-500-058-9. (In Bulgarian) [Каниц, Феликс. Дунавска България и Балканът: историческо-географско-етнографски пътеписни проучвания от 1860 до 1879, Т.1. София, Борина, 1995. ISBN - 954-500-058-9]
- Koleva, Donka (2019).** Architecture with cultural and public value, sealed in the 150- year-history of Tarnovo community centre “Nadezhda”. – In: Cultural and historical heritage: preservation, presentation, digitalization, Vol. 5, book 1, V. Tarnovo, 2019, pp. 65–72. ISSN 2367-8038 (In Bulgarian) [Колева, Донка Архитектура с културна и обществена стойност, запечатана в 150-годишната история на търновското читалище „Надежда”. – В: Културно-историческо наследство–опазване, представяне, дигитализация. Т. 5, бр. 1, В. Търново, 2019, с. 65–72. ISSN 2367-8038].
- Kuleliev, Jordan (1942).** History of “St. tzar Boris” church in Veliko Tarnovo. V. Tarnovo: Church board, 1942. (In Bulgarian) [Кулелиев, Йордан. История на църквата „Св. Цар Борис” във В. Търново. В. Търново: Църк.настоятелство, 1942].
- Markov, Nedyalko (1907).** Guide–book of Tarnovo and its surroundings. V. Tarnovo. V. Tarnovo, H. T. S. Fartunov, 1907. (In Bulgarian) [Марков, Недялко. Пътеводител на Търново и околността му. В. Търново: Х. Т. С. Фъртунов, 1907].
- Mincheva, Tyanka (2013).** The city of Veliko Tarnovo and its surroundings in our historical memory. Kiev, Osnova Publishing House Ltd., 2013. ISBN 978-966-699-754- 1 (In Bulgarian) [Минчева, Тянка. Град Велико Търново и околностите му в историческата ни памет. Киев, Издателство „Основа“ ООД, 2013. ISBN 978-966-699- 754-1].
- Moskov, Mosko (1910).** The past and the future of Veliko Tarnovo in economic terms. Tarnovo, 1910. (In Bulgarian) [Москов, Моско. Миналото и бъдещето на Велико Търново в икономическо отношение. Търново, 1910].
- Moskov, Mosko (1915).** Tarnovo in the church struggle. Tarnovo, 1915. (In Bulgarian) [Москов, Моско. Търново в черковната борба. Търново, 1915].
- Moskov, Mosko (1918).** Tarnovo in its most ancient past. Tarnovo: Tzarevec, 1918. (In Bulgarian) [Москов, Моско. Търново в най-древното си минало. Търново, Др-во Царевец, 1918].

- Petkov, Petko St. (2015).** Historical view at some works of master Kolyu Ficheto. – In: Cultural and historical heritage: preservation, presentation, digitalization, Vol. 1, 26–27.11.2014. V. Tarnovo, Reg. library “P. R. Slaveykov”, 2015, pp. 5–13. <<http://www.math.bas.bg/vt/kin/book-1/KIN-2014-1.pdf>>. ISSN 2367-8038 (In Bulgarian) [Петков, П. Ст. Исторически поглед към някои обекти от творчеството на майстор Колю Фичето. – В: Културно-историческо наследство: опазване, представяне, дигитализация. Т. 1, 26–27.11.2014. В. Търново, Нар. библиотека „П. Р. Славейков”, 2015, с. 5–13. <<http://www.math.bas.bg/vt/kin/book-1/KIN-2014-1.pdf>>. ISSN 2367-8038]
- Petkov, Petko St. (2016).** Master Kolyu Ficheto – the architectural genius of the Bulgarian Revival. – In: Cultural and historical heritage: preservation, presentation, digitalization. Vol. 2, 24–25.03.2016. V. Tarnovo, Reg. library „P. R. Slaveykov”. 2016, pp. 11–13. <<http://www.math.bas.bg/vt/kin/book-2/KIN-2016.pdf>>. ISSN 2367-8038 (In Bulgarian) [Петков, П. Ст. Уста Колю Фичето–архитектурният гений на българското Възраждане. – В: Културно-историческо наследство–опазване, представяне, дигитализация. Т. 2, 24–25.03.2016, В. Търново, Рег. библиотека „П. Р. Славейков”. 2016, с. 11–13. <<http://www.math.bas.bg/vt/kin/book-2/KIN-2016.pdf>> ISSN 2367-8038].
- Pletnyov, Georgi (1985).** Tarnovo as a capital of the Bulgarian state in the historical memory during the Revival period. – In: Veliko Tarnovo in the historical destiny of Bulgarian nation. V. Tarnovo, Regional council for culture, 1985, pp. 142–154. (In Bulgarian) [Плетньов, Георги. Търново като столица на българската държава в историческата памет през Възраждането. – В: Велико Търново в историческата съдба на българския народ. В. Търново: Окр. съвет за култура. 1985, с. 142–154.].
- Snegarov, Ivan; Nikolov, Veselin (1977).** The Bulgarian territories through the foreign traveller’s glance 1828–1853. Sofia, Publishing house “assoc. prof. M. Drinov”, 1997. ISBN 954-430-455-X (In Bulgarian) [Снегаров, Иван, Веселин Николов. Българските земи през погледа на чуждите пътешественици 1828–1853. София, АИ „проф. М. Дринов”, 1997. ISBN 954-430-455-X].

Stoycheva, Violeta; Kotlarska, Kina (2015). Veliko Tarnovo – museum under the open sky. Pedagogical guide. Sofia, Paradigma, 2015. ISBN 978-954-326-249-6 (In Bulgarian) [Стойчева, Виолета, Кина Котларска. Велико Търново– музей под открито небе. Педагогически гид. София, Парадигма, 2015. ISBN 978-954-326-249-6].

Vladeva, Pavlina (1997). Tarnovo architecture during the Revival in the travel notes of our and foreign travellers. – Proceedings of Regional museum of history–V. Tarnovo, book 12, 1997, pp. 247–253. ISSN 0861-5888 (In Bulgarian) [Владева, Павлина. Търновската архитектура през Възраждането в пътеписите на наши и чужди пътешественици. – Известия на Исторически музей–Велико Търново, кн.12, 1997, с. 247–253. ISSN 0861-5888].

Vladeva, Pavlina (2000-2001). Felix Kanitz for the architectural masterpieces of master Nikola Fichev. – Proceedings of Regional museum of history–V. Tarnovo, book 15–16, 2000–2001. V. Tarnovo, pp. 285–303. ISSN 0861-5888 (In Bulgarian) [Владева, Павлина Феликс Каниц за архитектурните шедеври на майстор Никола Фичев. – Известия на РИМ–В. Търново, кн.15–16. В. Търново, 2000–2001, с. 285–303. ISSN 0861-5888].

КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО:
ОПАЗВАНЕ, ПРЕДСТАВЯНЕ, ДИГИТАЛИЗАЦИЯ

CULTURAL AND HISTORICAL HERITAGE:
PRESERVATION, PRESENTATION, DIGITIZATION

Съставители
Петко Ст. Петков
Галина Богданова

Editors
Peĭko St. Peĭkov
Galina Bogdanova

Материалите в сборника са обект на авторско право. Разрешава се безвъзмездното ползване на техни електронни/ хартиени копия само за лична употреба или обучение, при пълно цитиране на текущата страница и след писмена декларация от цитиращия за липса на търговски намерения.

This work is subject to copyright. Open and free of charge use of digital/hard copies of publications is granted only for personal or educational use, with full citation of the current page, and after written declaration of the quoting side for not-commercial intention.

© Авторски колектив, 2020

© Authors` Group, 2020

Техническо редактори:
Калина Сотирова-Вълкова
Николай Ноев
Паскал Пиперков

Technical editors:
Kalina Sotirova-Valkova
Nikolay Noev
Paskal Piperkov

НАЦИД регистрационен № 1209
Научна поредица: том 6, брой 2 (9)/2020
Science series: vol. 6, issue 2 (9)/2020
NCID Registry No. 1209

www.math.bas.bg/vt/kin

ISSN: 2367-8038